

POMPEU FABRA: “Només tindrem el que sapiguem guanyar” (1939)

Romi Porredon

1.- Un apunt biogràfic

Pompeu Fabra i Poch neix a la vila de Gràcia el 1868. Des de molt jove manifesta el seu interès per la lingüística, tot i que cursa els estudis d'enginyer industrial a la Universitat de Barcelona, on coneix els intel·lectuals de la revista *L'Avenç*, promotors de la modernització cultural i del catalanisme progressista. Plegats endeguen una campanya cabdal (1890-1892) per a dur a terme la reforma ortogràfica, que fixarà les bases del català modern. Sota aquest segell Fabra publica: *Ensayo de gramàtica del catalán moderno* (1891) i *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana* (1898), a més de les traduccions d'Ibsen i Maeterlinck, que contribueixen al propòsit de la reforma que a poc a poc es va consolidant.

Participa intensament en el moviment modernista i difon les propostes lingüístiques per mitjà de conferències, cursos i publicacions. L'any 1902 es trasllada al País Basc, com a catedràtic de química a l'Escola d'Enginyers de Bilbao, però això no li fa oblidar mai la seva gran passió

per la llengua, i al 1904 publica: *Sil·labari català* i *Tractat d'ortografia catalana*. Un fet important és la seva participació al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1906), amb una extensa, documentada i combativa comunicació sobre qüestions d'ortografia. A partir d'aquí, el seu prestigi com a lingüista no para de créixer. Continua publicant i, al març de 1907, inicia una col·laboració al diari *El Poble Català* amb articles de tema lingüístic que els escriptors segueixen amb fruïció, recollits a *Qüestions de*

gramàtica catalana.

L'any 1912 Enric Prat de la Riba, president de la Diputació de Barcelona, el crida a Barcelona perquè s'encarregui de la càtedra de llengua catalana i participi en els treballs de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. Aquest mateix any publica *Gramàtica de la llengua catalana*, i el 1913, la Secció Filològica edita les *Normes ortogràfiques*, obra col·lectiva però elaborada principalment per Fabra, i poc més tard completa el treball de codificació amb el *Diccionari ortogràfic* (1917), la *Gramàtica catalana* (1918) i el *Diccionari general de la llengua catalana* (1932), totes tres obres ja signades per ell.

Des del 1914 la Mancomunitat de Catalunya, primer òrgan d'autogovern català des del 1714, adopta la proposta lingüística de Fabra, una decisió transcendental després de cinquanta anys de discòrdies ortogràfiques. L'any 1918 l'IEC aprova la *Gramàtica catalana*, que serà l'oficial fins al 2016. El 1919 Fabra comença a publicar, al diari *La Publicidad*, les *Converses filològiques*, articles de divulgació sobre llengua de gran repercussió en la societat literària.

El prestigi social de Fabra es consolida i el seu nom comença a adquirir caràcter de símbol de la resistència lingüística i

cultural. D'aquí que, el 10 de maig de 1924 en temps de la dictadura de Primo de Rivera, el destitueixen de la càtedra de Llengua catalana. Amb tot, aquell mateix any l'Ateneu Barcelonès l'elegeix president i, poc més tard, el 1930, serà el primer president de Palestra, entitat patriòtica i plataforma educativa dedicada a la tasca de difondre la llengua, la història i la cultura catalanes entre els joves. Des d'aquest càrrec, lliurarà els milers de signatures en defensa de la integritat de l'Estatut de Núria al president Francesc Macià. L'any 1932 publica el *Diccionari general de la llengua catalana*, autèntic pilar de la llengua, i també s'edita *El català literari*, recull de textos teòrics sobre la normativització i la normalització de la llengua catalana. Al 18 de juliol de 1933, el nomenen president del Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona, però just per aquesta condició i amb motiu dels Fets d'Octubre de 1934 l'empresonen el 27 del mateix mes, als vaixells *Ciudad de Cádiz* i *Uruguay*.

El 17 de març de 1938, en plena guerra civil, se salva d'un bombardeig que des-

trossa el seu despatx a l'Institut d'Estudis Catalans i al 31 de gener de 1939, amb la família i altres intel·lectuals, travessa la frontera amb França. Comença l'exili, on els Fabra, com tants altres catalans, passen dificultats i estretors materials de tota mena. Fa estada a Illa, París, Montpeller i Perpinyà, i l'any 1943 s'estableix definitivament a Prada de Conflent, on continua treballant en la *Gramàtica catalana*, editada pòstuma el 1956, gràcies a l'acurada edició del seu deixeble Joan Corromines. El 5 de juliol de 1945 és investit doctor *honoris causa* per la Universitat de Tolosa de Llenguadoc i el 14 de setembre del mateix any és nomenat conseller del primer i únic govern de la Generalitat de Catalunya a l'exili.

Del 7 al 13 d'abril de 1947 presideix la Setmana d'Estudis Catalans a Prada, amb un discurs on dona la consigna que s'ha fet cèlebre: «Cal no abandonar mai ni la tasca ni l'esperança».

A Prada, el 25 de desembre de 1948, li arriba la mort, després d'haver passat el dia de Nadal amb la família a Perpinyà. El seu traspàs té un ampli ressò en els mitjans de comunicació francesos i catalans de l'exili, però el govern d'Espanya prohibeix divulgar la notícia dins l'Estat. El 28 de desembre Fabra és enterrat al cementiri de Prada, en un acte solemne, símbol de la unitat catalana a l'exili.

En el parlament de comiat, Antoni Rovira i Virgili, president del Parlament de Catalunya a l'exili, afirma: «*En el cas de Fabra, prou que ho sabeu, es tracta més que de la gramàtica i de la filologia: es tracta de la nostra ànima nacional, de l'esdevenidor de Catalunya. Ell no era el filòleg fred que s'ocupa de la gramàtica per la gramàtica. Sabia el valor lògic i estètic del llenguatge; però sabia també el valor cabdal de la parla catalana en el procés de la nostra renaixença. Ser gramàtic era per ell una forma de ser patriota.*»

Entre els anys 2005 i 2013 s'ha publicat tota l'obra de Pompeu Fabra: un total de deu mil pàgines que constitueixen els nou volums de les *Obres completes*, sota la direcció de Jordi Mir i Joan Solà, amb la col·laboració de trenta especialistes.

La tasca immensa de Pompeu Fabra ha rebut nombrosos reconeixements i homenatges, alguns viscuts en vida seva. Reconegut ben aviat com “el seny ordenador de la llengua catalana”, el primer homenatge li va arribar de la comunitat de Bilbao l’any 1906. L’any 1968, malgrat el franquisme encara vigent, la societat civil va celebrar el primer Any Fabra amb motiu del centenari del seu naixement, i l’any 2018 la Generalitat li ha dedicat l’Any pels 150 anys del naixement i els 100 de la publicació de la *Gramàtica catalana*. L’Any Fabra 2018 ha consistit en més de 700 projectes i actes de tota mena per a tot el país.

2. Filòleg, polític i excursionista: tres aspectes rellevants de Pompeu Fabra

A) L’enginyer filòleg. Un objectiu: “construir una llengua nacional”

En les conferències dels anys 1897 i 1906 a l’Ateneu Barcelonès i en el discurs presidencial de 1924 a la mateixa institu-

ció, Fabra hi exposa el que segons ell era «tota la tasca a fer»: *Examinar un per un tots els mots, les significacions de cada mot, totes les construccions i frases fetes de la llengua actual, a fi de descobrir-ne tots els castellanismes i incorreccions; estudiar pregonament la llengua antiga i els parlars hodierns, que ens havien de fornir els mitjans de remeiar-los; i mirar de relligar la llengua actual amb la llengua antiga, no oblidant mai, però, que no tractàvem de ressuscitar una llengua medieval, sinó de formar la llengua moderna que fóra sortida de la nostra llengua antiga sense els llargs segles de decadència literària i de supeditació a una llengua forastera.*

Però de què es va nodrir Fabra per aconseguir els objectius d’aquesta tasca? En l’article *Pompeu Fabra, l’home del*

tramvia a la revista Sàpiens Genís Sinca ens n'aporta una faceta important: *Haver d'agafar el tramvia cada dia per anar i venir de Barcelona ampliava la possibilitat d'intercanvi amb la que era la seva primera font d'informació: el conjunt de passatgers amb qui coincidia, a dos quarts de nou del matí. L'enginyer filòleg, doncs, no va nodrir la seva obra magna –el Diccionari general de la llengua catalana– tancat en una torre d'ivori, sinó que va unificar l'ortografia, depurar el lèxic i fixar la gramàtica gràcies, sobretot, al contacte amb la gent del carrer. Per això va tenir èxit la seva tenaç acció normativitzadora que va transformar el català en una llengua moderna.*

Aquest tarannà curiós i conversador el feia un home afable i pròxim. Vegem sinó com el retrata Josep Pla en un dels seus cèlebres *Homenots*: *Al cap d'unes quantes vegades de parlar-hi, us adonàveu d'una cosa: de l'atracció que Fabra tenia. No era pas que entre Fabra i el seu interlocutor es trenqués cap forma de glaç. No. La relació es mantenia sempre igual, com el primer dia: circumspecta, cauta, una mica distant. Era simplement que, a mesura que l'anàveu tractant, us sentíeu, al seu costat, cada vegada més bé. Era el tracte agradable, confortable, net, clar, precís, que Fabra tenia, que us anava guanyant lentament. Com que la seva dialèctica social no disposava de cap element de pintoresc ni de cap escarafall anímic, hauria estat difícil de dir que era un home simpàtic a la moda del país. Però tampoc no es pot dir que no fos assequible. Era simplement que la seva simpatia tenia un altre origen. Era la seva calma, la seva activa lentitud, la invariabilitat del seu humor, l'absoluta se-*

guretat que donava que tot el que deia ho hauria pogut fonamentar, el que feia que de la seva persona irradiés una sensació de benestar gairebé físic. Jo els asseguro que en aquella Barcelona del temps de què parlo, plena d'infatigables tabalots, de tristos frenètics, d'improvisats sense pes, trobar un home com Fabra, un home que no parlava mai del que no sabia, feia un gran efecte. En aquest punt, la seva figura era tan singular, que a mesura que el diàleg anava durant arribàveu a tenir la percepció que Fabra us estalviaria absolutament que us arribés de la seva part un qualsevol estirabot impensat o una qualsevol ximpleria. En aquest sentit, el seu tracte era deliciós com una convallescència. Era tranquil·litzador, segur, positiu. I era, encara, un contacte a través del qual sempre s'aprenia.

Per descomptat que, a banda del seu talent natural i d'aquest contacte directe amb la gent, Fabra comptava amb una sòlida preparació tècnica com a lingüista que ningú més posseïa llavors a Catalunya, molt superior a la dels seus predecessors. Sabia què significava fixar un model lingüístic de referència i per això va materialitzar el projecte que, en aquell moment, el país perseguia: posseir un codi formal funcional, modern i autònom. D'aquesta manera, Va convertir el català en llengua nacional, bo i adaptant-lo a les exigències del món contemporani i fent-lo útil per a totes les necessitats comunicatives d'una societat avançada.

B) El ciutadà compromès: un exemple de lleialtat nacional

En l'acte inaugural de Palestra al Palau de la Música Catalana del 30 de novembre de 1930, Fabra hi pronuncia

aquestes paraules: *La Pàtria és la Terra i el Poble, i tot allò que el poble pot fer damunt d'aquesta terra, tant la llengua, com l'economia, com la història, com totes les manifestacions de la terra i de l'esperit catalans són matèria de patriotisme.*

Fabra era un home més aviat d'esquerres, moderat, agnòstic, republicà i, sobretot, catalanista. No es tenia per una persona apta en afers polítics i els defugia sempre que podia, però els assumia perquè els entenia com una obligació moral. Per això va ocupar càrrecs de gestió i prengué iniciatives lligats directament amb l'activisme i de responsabilitat política, com la presidència de l'Ateneu Barcelonès [1924-1926] i la de Palestra [1930-1934]. Només en dues ocasions es presentà com a candidat d'unes eleccions: el 9 de novembre de 1913, quan participa en les eleccions municipals del districte VIII de Barcelona per la Unió Federal Naci-

onalista Republicana, junt amb l'advocat Francesc Layret i el 12 de juliol de 1931 formant part de la candidatura del Partit Catalanista Republicà en les eleccions a diputat de les Corts Constituents.

Al llarg de la seva vida, però, el seu compromís social i polític és constant i indefugible. Destaca l'activitat com a president de Palestra pels discursos i articles patriòtics d'afirmació nacional de caire ben diferent dels de tipus lingüístic. Hi parla de la dominació i l'assimilació sofertes pel poble català, de la unitat nacional dels Països Catalans, de l'Estatut i la voluntat del poble català o bé de la poca catalanitat de la universitat de l'època. A la vegada, el trobem intervenint en fets rellevants com els següents: l'any 1930, també des de Palestra, fent de mitjancer davant el ministre espanyol de Justícia per a exigir la defensa dels drets polítics i socials dels presos; al 1932 lliurant a Francesc Macià milers de signatures a favor de l'Estatut de Catalunya i alhora impulsant la creació de la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya; al febrer de 1938, junt amb un bon nombre d'intel·lectuals, signant el manifest d'adhesió a favor del Govern de la República i al juliol de 1936, com a reacció a la revolta militar, impedit la crema de l'església parroquial de Sant

Pere de Vilamajor. Un compromís que continuà a l'exili quan a l'any 1940, Lluís Companys l'invità a formar part del Consell de persones implicades en la lluita per la República. L'any 1945, després d'una entrevista amb Josep Tarradellas sobre la composició del Govern de Catalunya, el president Irla el va nomenar conseller. I encara a l'abril de 1947 presidí la Setmana d'Estudis Catalans de Prada on en el discurs de clausura pronuncià la coneguda frase profètica: *cal no abandonar mai ni la tasca ni l'esperança*. Tot un exemple, doncs, de compromís i lleialtat nacional.

C) L'excursionista i amant de l'esport

Ni la pràctica de l'excursionisme ni l'estudi de la llengua no m'han donat mai cap disgust.

Pompeu Fabra era un gran admirador de la natura, la muntanya i tot el seu entorn, i considerava l'esport un factor indispensable per a la formació de la persona i l'articulació de la nació.

Home de constitució prima, però vigorós i resistent, va mantenir aquestes qualitats físiques fins a la vellesa. De la mateixa manera que va continuar treballant per la llengua fins al darrer dia de la seva vida, va mantenir la passió caminadora també fins al final, ja que sempre va considerar l'exercici físic com el millor aliat de l'activitat intel·lectual. La pràctica de l'excursionisme va ser la manera d'expressar l'amor per la natura i el seu arrelament a la terra. Així mateix, era un gran amant de l'esport: fou tennista professional i membre de la secció de tennis del Futbol Club Barcelona, l'any 1914 va fundar el Badalona Lawn-Tennis Club i entre 1927 i 1935 en va presidir la Federació Catalana.

Amb 17 anys, sense moure's dels voltants de Barcelona i gairebé sempre sol, sortia els diumenges per la serra de Collserola fins al Tibidabo, al turó de Valldaura i a Sant Pere Màrtir. L'interès pel Pirineu li encomanà Jaume Massó i Torrents, autor de *Croquis pirinencs* i primer director de la revista *L'Avenç*. Fabra tenia 20 anys i no havia estat mai a l'alta muntanya, i amb ell i altres companys de la revista va començar les excursions pel Pirineu. El 2 de novembre de 1891 es fa soci del CEC i comença a recórrer amples zones de Catalunya: les

Guilleries, el Pirineu de Núria i Ull de Ter. Del 1933 fins que esclata la Guerra Civil, fou el primer president i màxim dirigent de l'esport català de la Unió Catalana de Federacions Esportives, actualment Unió de Federacions Esportives de Catalunya (UFEC).

Va ser company d'excursió d'amics i deixebles com Josep M Casacuberta, Pau Vila, Ramon Aramon, Joan Coromines, testimonis de bones estones passades amb ell que en guarden com un tresor el record de la seva humanitat i bonhomia. Joan Coromines ho explica a *Lleures i converses d'un filòleg*: *El vigor del Mestre era extraordinari a la seva edat. Els inductors érem jovenalla que no sempre*

pensàvem prou si ell podia pujar tan amunt. I mai no desdigué. [...] Què veia ell en la naturalesa? Els espectacles imposants? No dic que no. Però encara més la bellesa nua, vasta o humil. Entre els estanys pallaresos, no eren pas els grans llacs el que més el movien, era la verdor encantada del Trescuro, catifat d'un llac de lleties aquàtils, [...], el joiell d'Estanycerull, encastat com una aiguamarina en una muntanya de penyes. No eren tant els cops de vista grandiosos, teatrals, com els panorames alegres i lluminosos.

De l'any 1927 al 1935, participa dels campaments d'estiu al Pallars Sobirà, iniciats pels germans Arnalot, que per la presència continuada del Mestre passen a ser nomenats popularment *Campaments Fabra*.

Encara dins de l'excursionisme cal afegir-hi les sortides amb els alumnes de l'Ateneu Polytecnicum, en temps de la dictadura de Primo de Rivera, quan l'havien destituït de la càtedra de llengua catalana. Els diumenges de bon matí, 'els Pompeus' -com se'ls anomenava- anaven al Montseny o a la Costa Brava, i l'escapada es convertia en una extensió de les classes on aprofitaven per preguntar noms de plantes, arbres i estris.

I un cop més cal ressaltar la seva presència i activitat a **Palestra**. L'entitat tenia

per lema: *Excursionisme i ciutadania*, s'interessava per l'educació dels joves i tenia clar que l'activitat física envigorava l'esperit, i l'excursionisme, com a activitat que fomentava valors morals i cívics, hi jugava un paper preponderant.

Amb l'exili, se li acaben les excursions, però no pas el seu tremp caminador. Fins la seva mort, Fabra va conservar el costum de sortir a caminar cada dia una bona estona, després de dinar. Dos anys abans de morir, una tarda encara va anar i tornar de Prada a Conat, caminada de prop de quinze quilòmetres.

La seva presència continuada en la gran família de l'excursionisme català durant de prop de cinquanta anys, compaginada amb les tasques científiques al servei del país, demostra un arrelament profund a la terra i justifica que el món

excursionista li hagi demostrat sempre un agraïment etern. L'any 1968, centenari del seu naixement, els excursionistes catalans li van retre un homenatge que consistí a portar una flama encesa des del Canigó, al peu de la seva tomba a Prada de Conflent, fins a Montserrat, com a símbol de la llum aportada pel filòleg excursionista, flama que es renova fidelment el mes de febrer de cada any.

50 anys de la Renovació de la Flama de la Llengua.
SEAS, febrer 2019

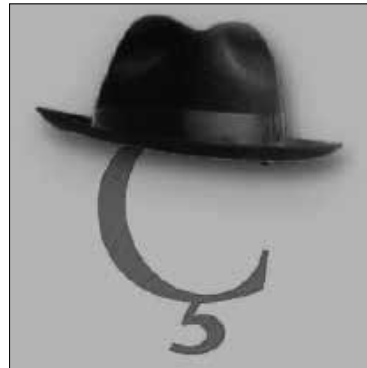
3. Poemes en homenatge a Pompeu Fabra

Joan Brossa (1919-1998)

Entreacte

Homenatge a Pompeu Fabra

Els mots corren a canviar-se
de vestit. Baixen els telons, i les bambolines
vénen de nou damunt els bastidors.
Els subjectes, els verbs i els adverbis,
ja vestits d'altra manera, tornen
a escena. Rest a un grup
d'adjectius mirant pel
forat del teló.

Salvador Espriu (1913-1985)

El meu poble i jo

*(A la memòria de Pompeu
Fabra, mestre de tots)*

Beviem a glops
aspres vins de burla
el meu poble i jo.

Escoltàvem forts
arguments del sabre
el meu poble i jo.

Una tal lliçó
hem hagut d'entendre
el meu poble i jo.

La mateixa sort
ens uní per sempre:
el meu poble i jo.

Senyor, servidor?
Som indestriables
el meu poble i jo.

Tenim la raó
contra bords i lladres
el meu poble i jo.

Salvàvem els mots
de la nostra llengua
el meu poble i jo.

A baixar graons
de dol apreniem
el meu poble i jo.

Davallats al pou,
esguardem enlaire
el meu poble i jo.

Ens alcem tots dos
en encesa espera,
el meu poble i jo.